

ਜਮ

ਭਾਗ-2

‘ਨਰਕ-ਸੁਰਗ’ ਕੋਈ ਅਡਰੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਟਾਪੂ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਜਾਂ ‘ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ’ ਦੀ ਬਦਬੋ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਬੋ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਜਾਂ ਨਰਕ-ਸੁਰਗ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਐਸੇ ਲਫਜ਼ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ — ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਧੱਸ-ਵੱਸ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਬੋਲੀ, ਕਹਾਵਤਾਂ, ਗੀਤਾਂ, ਰਹਿਸਮਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਏ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਦਾਹਰਨ ਵਰਤ ਕੇ, ਸੂਖਮ ਨੁਕਤਿਆਂ ਜਾਂ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ-ਬੁਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ —

ਜਮ

ਜਮ-ਕਾਲ

ਜਮ-ਦੂਤ

ਜਮ-ਜੰਦਾਰ

ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ

ਰਾਖਸ਼

ਦੈਂਤ

ਧਰਮ-ਰਾਇ

ਅਜਰਾਈਲ ਫਰਿਸ਼ਤਾ

ਧਰਮ ਰਾਇ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ

ਨਰਕ-ਸੁਰਗ

ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਲਫਜ਼ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ‘ਟੂਕ’ ਜਾਂ

ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੰਗਤਾਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੂਖਮ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝ ਸਕਣ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਤਮ-ਮੰਡਲ ਦੀ ‘ਇਲਾਹੀ ਸ਼ਕਤੀ’ ਹੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਪਾਸੇ ਉੱਤ-ਪੌਤ ‘ਪਸਾਰਾ’, ‘ਵਰਤਾਰਾ’ ਅਤੇ ‘ਖੇਲ ਅਖਾੜਾ’ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ‘ਗੁਪਤ ਭੇਦ’ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ‘ਬੁੱਝਦਾ’ ਹੈ।

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ॥
 ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ॥
 ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ॥
 ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ॥
 ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥
 ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ-1)

ਕਾਲੁ ਬੁਰਾ ਖੈ ਕਾਲੁ ਸਿਰਿ ਦੁਨੀਆਈਐ॥
 ਹੁਕਮੀ ਸਿਰਿ ਜੰਦਾਰੁ ਮਾਰੇ ਦਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ-147)

ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰ ਹੈ ਕੋਈ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਏ॥
 ਜਿਸੁ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਭੇਟਸੀ ਸੋ ਚਲੈ ਰਜਾਏ॥ (ਪੰਨਾ-396)

ਤਾ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝੈ ਬਪੁੜਾ ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ-423)

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਆਇਆ ਪਿਆਰੇ ਹੁਕਮੇ ਜਾਦੋ ਜਾਇ॥
 ਹੁਕਮੇ ਬੰਨਿ ਚਲਾਈਐ ਪਿਆਰੇ ਮਨਮੁਖਿ ਲਹੈ ਸਜਾਇ॥
 ਹੁਕਮੇ ਸਬਦਿ ਪਛਾਣੀਐ ਪਿਆਰੇ ਦਰਗਹ ਪੈਧਾ ਜਾਇ॥5॥
 ਹੁਕਮੇ ਗਣਤ ਗਣਾਈਐ ਪਿਆਰੇ ਹੁਕਮੇ ਹਉਮੈ ਦੋਇ॥
 ਹੁਕਮੇ ਭਵੈ ਭਵਾਈਐ ਪਿਆਰੇ ਅਵਗਣਿ ਮੁਠੀ ਰੋਇ॥
 ਹੁਕਮੁ ਸਿਵਾਪੈ ਸਾਹ ਕਾ ਪਿਆਰੇ ਸਚੁ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ-636)

ਸਭਨਾ ਖਸਮੁ ਏਕੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ॥
 ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੈ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ਵਿਣੁ ਕਲਮ ਮਸਵਾਣੀਐ॥ (ਪੰਨਾ-1280)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ‘ਕਰਮ’ ਹੀ, ਉਲਟ ਕੇ ਸਾਡੇ ਹੀ ਪੇਸ਼ (booming) ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਇਉਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਖਤ ਤਾੜਨਾ ਭੀ ਕਰਦੀ ਹੈ —

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੂਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥ (ਪੰਨਾ-134)

ਦਦੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਉ ਕਿਸੈ ਦੋਸੁ ਕਰਮਾ ਆਪਣਿਆ॥
ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ॥ (ਪੰਨਾ-433)

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ॥ (ਪੰ.-474)

ਮਨ ਮੇਰੇ ਭੂਲੇ ਕਪਟੁ ਨਾ ਕੀਜੈ॥
ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ॥ (ਪੰਨਾ-656)

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ॥
ਤਨੁ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ॥ (ਪੰਨਾ-1186)

ਪਾਪੀ ਕੇ ਮਾਰਨੇ ਕੇ ਪਾਪ ਮਹਾ ਬਲੀ ਹੈ॥ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ‘ਗੁਪਤ ਸ਼ਕਤੀ’ ਹੀ ‘ਜਮਾਂ’ ਦੇ ਕਈ ‘ਰੂਪਾਂ’ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ‘ਜਮ’ ਦੇ ਕਈ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਗੁੱਝੇ ਸਰੂਪ ਹਨ —

1. ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸਰੂਪ (silent whisper of conscience) ਜਦ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ‘ਪਾਪ’ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ‘ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ’ ਸਾਡੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਸਾਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਕਲੇਸ਼ (mental torture) ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
2. ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜੇ ਫੜੇ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪੁਲਿਸ (Police) ਰੂਪੀ ‘ਜਮ’ ਸਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
3. ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਤੋਂ ਬਚ ਵੀ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਭਾਈਚਾਰਾ (society) ਰੂਪੀ ‘ਜਮ’ ਸਾਨੂੰ ਧਿਕਾਰਦਾ ਹੈ (Social torture)।
4. ਜੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ‘ਹਵਾੜ’ ਜਾਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ‘ਮਾਨਸਿਕ ਅੱਗ’ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸੁਲਗਦੀ (broil) ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰ (cumulative vicious elements) ‘ਜਮ’ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ‘ਫੁਟ ਕੇ’ (volcanic eruption) ਬੇਅੰਤ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।
5. ਜੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਵੀ ਰਹੀਏ ਜਾਂ ਬਕਾਇਆ (debit balance) ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ‘ਅੰਤਿ ਨਿਬੇਰਾ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਪਹਿ ਲੀਜੈ’ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ‘ਜਮ’ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਾਉਂਦਾ ਹੈ।
6. ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਦੀਰਘ (serious) ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਫੇਰ

‘ਜੂਨੀ’ ਧਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ, ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ‘ਹਵਾੜ’ ਜਾਂ ‘ਰੰਗਤ’ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਣ’ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ (carry over debit balance) ਸਾਡੇ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਿਛਲੇ ‘ਪਾਪਾਂ’ ਦੀ ‘ਹਵਾੜ’ ਹੀ, ‘ਜਮ’ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਿਛਲਾ ‘ਬਕਾਇਆ’ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਏ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਨੇਕ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਕਾਏ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ‘ਨਿਬੜ’ ਜਾਵੇ।

7. ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ, ਮਾਂ-ਬਾਪ, ਬੱਚੇ, ਦੋਸਤ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਆਦਿ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ‘ਹਿਸਾਬ’ ਦੀ ਬਾਕੀ ਨਿਬੜਨ ਲਈ, ਜਾਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ, ਅਨੇਕਾਂ ‘ਸੰਬੰਧਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਰੂਪਾਂ’ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।
8. ਕਿਸੇ ਹੋਣਹਾਰ ਅਭਿਲਾਖੀ ‘ਰੂਹ’ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ —

ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ
ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ
ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ
ਦੁਖ ਦੇਣ

ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ‘ਜਮ’ ਦਾ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ, ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਲ ਚਲਣ ਜਾਂ ਉਭਰਨ ਤੋਂ ਹੋੜਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਹਰਣਾਖਸ਼ ਅਤੇ ਕੰਸ ਵਰਗੇ ਮਨਮੁਖ ਅਤੇ ਨਾਸਤਿਕ।

ਪ੍ਰਭ ਸੁਆਮੀ ਕੰਤ ਵਿਹੂਣੀਆ ਮੀਤ ਸਜਣ ਸਭਿ ਜਾਮ॥ (ਪੰਨਾ-133)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕਰਮ ਹੀ ‘ਜਮ’ ਦੇ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ, ਸਾਡੀ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜ ਕਲ ਕੰਪਿਊਟਰ (electronic computer) ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨੀ ਦਿਮਾਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ-ਜੋ ਨੁਕਤੇ (data) ਲਿਖ ਕੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਅਤੇ ਘੋਖ ਕਰਕੇ ਸਮੱਸਿਆ (problem) ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ (consciousness) ਭੀ ਇਲਾਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ (computer) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਅਤੇ ਹੁਣ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ

‘ਰੰਗਤ’ (data) ਮਿਲਕੇ, ਸਮੁੱਚੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਨਤੀਜਾ (cumulative effect) ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ (sub-conscious mind) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੱਚਾ ਨਤੀਜਾ (cumulative composition) ਇਕ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਛਿਨ ਪਲ ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦਾ ‘ਅਸਰ’ ਸਾਡੇ ਮਨ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰੰਗਤ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ (automatically) ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ‘ਜਮਾਂ’ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੀਏ, ਤਾਂ ਛਿਨ-ਛਿਨ, ਪਲ-ਪਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਰੂਪੀ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਚੰਗੇ ਉੱਤਮ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ‘ਗੁਣ’ (data) ਪਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਬਦਲ ਕੇ ਸਵੱਛ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇ।

ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ॥

ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ॥

(ਪੰਨਾ-4)

ਇਹ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਹੀ ਸਾਡਾ ‘ਚਾਲ-ਚਲਣ’ (character), ਸੁਭਾਉ ਅਤੇ ਭਾਗ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ, ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ, ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ‘ਨਤੀਜਾ’ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

‘ਹੁਣ’ ਦੇ ਕਰਮ ਹੀ ਅਗਲੇ ‘ਪਲ’ ਵਿੱਚ ‘ਪੂਰਬ ਕਰਮ’ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਸਾਡੇ ‘ਪੂਰ ਕਰਮ’ ਜਾਂ ‘ਭਾਗ’ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਅੜੇ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ॥

(ਪੰਨਾ-461)

ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ ਅਥਵਾ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ (process) ‘ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ’ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬੇ-ਖਬਰ ਅਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹਾਂ।

ਮਸ਼ੀਨੀ ਕੰਪਿਊਟਰ (electronic computer) ਵਿੱਚ ਆਂਕੜੇ (data) ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਉਕਾਈ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ‘ਨਤੀਜਾ’ ਭੀ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੇ ਇਲਾਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਉਕਾਈ ਜਾਂ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਭੁੱਲ ਇਲਾਹੀ ‘ਖੇਲ’ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਆਪੇ ਹੀ (automatic) ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ’ ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਕਰਮ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਾਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੁਪਤ ਇਲਾਹੀ ‘ਪੈਰਵੀ’ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ‘ਹੁਕਮ’ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚੋ-ਸੱਚ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਨਿਆਇ (perfect and just) ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਦੁਖ-ਸੁਖ, ਕਲੇਸ਼, ਕਿਸਮਤ ਜਾਂ ਭਾਗ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਹੇੜੇ ਹੋਏ ਹਨ —

ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ ਦੋਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ॥ (ਪੰਨਾ-433)

ਜਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਖਿਆਲ ਅਸੀਂ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪਾਵਾਂਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜੋ ਪਾਵਹਿ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚਿ ਵਸਤੁ ਸਾ ਨਿਕਲੈ ਕਿਆ ਕੋਈ ਕਰੇ ਵੇਚਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-449)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਖੇੜਵਾਂ ਨਿਚੋੜ ਇਉਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ —

1. ਸਾਡਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਹੀ ‘ਗੁਪਤ ਪੁਲਿਸ’, ਕਚਹਿਰੀ ਅਤੇ ਜੱਜ ਹੈ।
2. ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ‘ਹਵਾੜ’ ਜਾਂ ਬਦਬੋ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਫੈਸਲਾ (sentence) ਹੈ।
3. ਇਸ ‘ਬਦਬੋ’ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਨੂੰ ‘ਸਜ਼ਾ’ ਭੁਗਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
4. ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ‘ਹਵਾੜ’ ਜਾਂ ‘ਬਦਬੋ’ ਹੀ ‘ਜਮ-ਰੂਪ’ ਹੈ।
5. ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ‘ਸਮੁੱਚੀ ਰੰਗਤ’ ਹੀ ਸਾਡਾ ਸੁਭਾਉ, ‘ਚਾਲ-ਚਲਨ’ ਜਾਂ ‘ਭਾਗ’ ਹੈ।
6. ਸਾਡੇ ‘ਭਾਗ’ ਸਾਡੇ ‘ਮਾੜੇ’ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।
7. ਚੰਗੇ ਉਤਮ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ‘ਭਾਗ’ ਚੰਗੇ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ‘ਜਮਾਂ’ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
8. ਇਹ ਸਾਰੀ ਇਲਾਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਦੀ ਖੇਲ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ, ਅਦਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪੁਲਿਸ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੈ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ‘ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ’ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਗਲਤੀ ਭੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ‘ਭੁਗਤ ਕੇ’ ਸਾਡੀ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ

ਸੰਕੋਚ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ 'ਜਮਾ' ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ 'ਲਾਭਵੰਦ' ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ 'ਹੋੜਦਾ' ਹੈ ਅਤੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਠੇਂਗੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

The whole system of police, judiciary and jail is meant to serve as —
 preventive
 deterrent
 punitive
 corrective
 reformative

measures to change & transform our depraved mind & to make us better and ideal citizens. However, the underlying esoteric principle, behind all these esoteric and secret process, is Divine kindness, compassion, Love and Grace of GOD for His 'prodigal sons'.

ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਬੱਚਾ, ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਸੋਧਣ ਲਈ' ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਖਤੀ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ, ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਅਤਿ ਡੂੰਘਾ ਅਤੇ ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ 'ਸੋਧਣ' ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਵਿਗੜਨ' ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਉੱਤੇ ਸਖਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਲਾਹੀ 'ਮਾਂ-ਬਾਪ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੀ, ਆਪਣੇ 'ਬਿਗੜੇ-ਤਿਗੜੇ, ਭੁੱਲੇ-ਭਟਕੇ ਅਤੇ 'ਬਾਗੀ' ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ 'ਘੜਾਈ' ਲਈ, ਆਪਣੀ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਜਮਾਂ' ਦੇ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਦੇ 'ਖੇਲ ਅਖਾੜੇ' ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ 'ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਮ', 'ਪ੍ਰੇਮ ਪੁਰਖ' ਦਾ, ਸਾਡੇ ਭੁਲੜ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਗੁੱਝੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ, ਅਤਿ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਨਿੱਘਾ ਪਿਆਰ-ਕਈ ਰੂਪਾਂ, ਰੰਗਾਂ, ਰੇਖਾਂ ਅਤੇ 'ਚੋਜ-ਵਿਡਾਨੀ' ਵਿੱਚ ਵਰਤਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਦੁਖ-ਦਾਰੂ' ਹੋ ਕੇ ਸਾਡਾ ਭਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਅਤੇ 'ਰੋਸ' ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਭਲਾ ਹਮ ਭਲੋ ਨ ਜਾਨਹੁ ਤੁਮ ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਇਆਲਾ ॥
 (ਪੰ.-613)

These so called 'jams' or 'yamas' are one of the numerous necessary principles in the vast drama of the divine Cosmos. They are our reformers

and benefactors 'in disguise', created for our good, and should therefore be understood, appreciated and tolerated with grace, rather than blaming, hating and abhorning them.

ਅਸੀਂ ਨੀਵੇਂ ਅਤੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ 'ਜਮਾਂ' ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਸਾਡੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ 'ਰੁਚੀਆਂ' ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨੀਵੀਆਂ 'ਰੁਚੀਆਂ', ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ 'ਰੰਗਤ' ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ 'ਕੁਸੰਗਤ' ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

'ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ' ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਨੀਵੇਂ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਕਰਮ ਹਉਮੈ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦੇ ਤੇ ਪਲਦੇ ਹਨ।

'ਹਉਮੈ, ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦਾ 'ਭਰਮ ਭੁਲਾਵਾ' ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ' ਜਾਂ 'ਭੁਲ' ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਭੁਲ' ਹੀ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਣ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ ਦੇ 'ਹਨੇਰ' ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਜਮਾਂ' ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ ਦਾ ਹਨੇਰ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਿਥੇ 'ਹਉਮੈ' ਹੈ, ਉਥੇ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-560)

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਭੁਲਣਾ ਜਾਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈਣਾ ਹੈ।

ਪਰਮੇਸਰ ਤੇ ਭੁਲਿਆਂ ਵਿਆਪਨਿ ਸਭੇ ਰੋਗ॥

ਵੇਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਮ ਤੇ ਲਗਨਿ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ॥ (ਪੰਨਾ-135)

ਤੂੰ ਵਿਸਰਹਿ ਤਾਂ ਸਭੁ ਕੋ ਲਾਗੂ ਚੀਤਿ ਆਵਹਿ ਤਾਂ ਸੇਵਾ॥ (ਪੰਨਾ-383)

ਭਰਮੇ ਭੂ ਲਾ ਫਿਰੈ ਸੰਸਾਰੁ॥

ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਜਮੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-560)

ਸਾਕਤ ਹਰਿ ਰਸ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਣਿਆ ਤਿਨ ਅੰਤਰਿ ਹਉਮੈ ਕੰਡਾ ਹੇ॥

ਜਿਉ ਜਿਉ ਚਲਹਿ ਚੁਭੈ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਜਮਕਾਲੁ ਸਹਹਿ ਸਿਰਿ ਡੰਡਾ ਹੇ॥

(ਪੰਨਾ-13)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਪਰੇਤੁ ਹੈ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਅਹੰਕਾਰਾ॥
 ਏਹ ਜਮ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਏਨਾ ਉਪਰਿ ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਕਰਾਰਾ॥
 ਮਨਮੁਖ ਜਮ ਮਗਿ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿਨ੍ਹ ਦੂ ਜਾ ਭਾਉ ਪਿਆਰਾ॥
 ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਨਿ ਕੋ ਸੁਣੈ ਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-513)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ‘ਜਮਾਂ’ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬਿਆਨ, ਤਾੜਨਾ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਹਰਾਉਣ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ —

1. ‘ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ’ ਦਾ ਅਟੱਲ ਅਸੂਲ, ਸਿਰਫ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ‘ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ’ (duality) ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਲਾਹੀ ‘ਇਕਸਾਰਤਾ’ ਅਤੇ ‘ਸਹਿਜ’ ਦੀ ਬਜਾਇ, ਹਰ ਇਕ ਤੱਤ ਦੀ ‘ਜੋੜੀ’ ਅਥਵਾ ‘ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ’ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ

ਚਾਨਣ	-	ਹਨੇਰਾ
ਪੁੰਨ	-	ਪਾਪ
ਗੁਣ	-	ਅਵਗੁਣ
ਸੁਖ	-	ਦੁਖ
ਸੁਰਗ	-	ਨਰਕ
ਦੇਵਤੇ	-	ਜਮ
ਪਿਆਰ	-	ਘਿਰਨਾ
ਠੰਢਾ	-	ਤੱਤਾ ਆਦਿ।

ਇਸ ‘ਦੁਤੀਆ ਭਾਉ’ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ‘ਜਮਾਂ’ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

2. ਸੂਖਮ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ‘ਪਾਪ’ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ‘ਜਮ’ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਇਕੋ-ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੀ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਕੇ ਸਭ ਥਾਈਂ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ —

ਕਿਸ ਨੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਆਪੇ ਆਪਿ॥ (ਪੰਨਾ-475)

ਆਪੇ ਰਸੀਆ ਆਪਿ ਰਸੁ ਆਪੇ ਰਾਵਣਹਾਰੁ॥

ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਚੋਲੜਾ ਆਪੇ ਸੇਜ ਭਤਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-23)

3. ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ‘ਫਿਸਲ’ ਕੇ, ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

4. ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ, ‘ਸੰਗਤ’ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੇ ਹਾਂ।

5. ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ 'ਮਨ' ਹੀ ਅਸਲੀ 'ਮੁਜਰਮ' ਜਾਂ 'ਦੋਸ਼ੀ' ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਰੀਰ ਨੀਵੇਂ ਮਨ ਦੀ ਕੁਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

6. ਨੀਵੇਂ ਕਰਮਾਂ ਜਾਂ 'ਪਾਪਾਂ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਦੇ ਹਾਂ।

7. ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਰੁਚੀਆਂ ਨਾਲ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦੇ ਹਾਂ।

ਦੁਖੁ ਤਦੇ ਜਾ ਵਿਸਰਿ ਜਾਵੈ॥
ਭੁਖ ਵਿਆਪੈ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਧਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-98)

ਮੇਰੇ ਮਨ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਜੋ ਦੂਜੈ ਲਾਗੇ
ਤੇ ਸਾਕਤ ਨਰ ਜਮਿ ਘੁਟੀਐ॥ (ਪੰਨਾ-170)

ਤੂੰ ਵਿਸਰਹਿ ਤਾਂ ਸਭੁ ਕੋ ਲਾਗੂ ਚੀਤਿ ਆਵਹਿ ਤਾਂ ਸੇਵਾ॥ (ਪੰਨਾ-383)

8. ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ 'ਭੁਲਣ' ਨਾਲ ਹੀ 'ਜਮਾਂ' ਦੇ ਵਸ ਪਈਦਾ ਹੈ —

ਨਾਮੁ ਬਿਸਾਰਿ ਸਹਹਿ ਜਮ ਦੂਖ॥ (ਪੰਨਾ-226)

ਭਰਮੇ ਭੂਲਾ ਫਿਰੈ ਸੰਸਾਰੁ॥
ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਜਮੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-560)

ਜਿਸੁ ਖਸਮੁ ਨ ਆਵੈ ਚਿਤਿ ਤਿਸੁ ਜਮੁ ਡੰਡੁ ਦੇ॥ (ਪੰਨਾ-964)

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ॥
ਤਨੁ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ॥ (ਪੰਨਾ-1186)

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿ ਹੋਰਿ॥
ਨਾਨਕ ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਹਿ ਜਿਉ ਸੰਨ੍ਹੀ ਉਪਰਿ ਚੋਰਿ॥ (ਪੰਨਾ-1247)

9. 'ਜਮਾਂ' ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ ਸਾਧਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ —

‘ਭੁਲ’
ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ
‘ਯਾਦ’
ਵਿੱਚ ਆਈਏ।

ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਨਾਹੀ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸਾ (ਪੰਨਾ-263)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪੰਤਿਆ ਕਛੁ ਨ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ॥ (ਪੰਨਾ-457)

ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਜਮੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-1142)

10. 'ਯਾਦ' ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਬੜੀ ਸੌਖੀ 'ਜੁਗਤ' ਦੱਸੀ ਹੈ —

ਮਿਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭਜੁ ਕੇਵਲ ਨਾਮ॥ (ਪੰਨਾ-12)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ
ਜਿਤੁ ਸਿਮਰਤ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਲਹਾਤੀ॥ (ਪੰਨਾ-88)

ਸਿਮਰਉ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ॥
ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਤਨ ਮਾਹਿ ਮਿਟਾਵਉ॥ (ਪੰਨਾ-262)

ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ॥ (ਪੰਨਾ-262)

ਉਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਨਾਮ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੈ ਸਦ ਕਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-286)

ਕਵਨ ਸੰਜੋਗ ਮਿਲਉ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ॥
ਪਲੁ ਪਲੁ ਨਿਮਖ ਸਦਾ ਹਰਿ ਜਪਨੇ ॥ (ਪੰਨਾ-806)

ਏਕੁ ਧਿਆਈਐ ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ॥
ਪਾਪ ਬਿਨਾਸੇ ਨਾਮ ਕੈ ਰੰਗਿ॥ (ਪੰਨਾ-900)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਜਮਾ' ਦੀ ਬਾਬਤ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ —

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਚੇਤੇ ਨਾਹੀ॥
ਜਮਪੁਰਿ ਬਧਾ ਦੁਖ ਸਹਾਹੀ॥ (ਪੰਨਾ-111)

ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਹਸਨਿ ਪ੍ਰੇਤੁ॥
ਪਕੜਿ ਚਲਾਇਨਿ ਦੂਤ ਜਮ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਨੀ ਭੇਤੁ॥
ਛਡਿ ਖੜੋਤੇ ਖਿਨੈ ਮਾਹਿ ਜਿਨ ਸਿਉ ਲਗਾ ਹੇਤੁ॥
ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ॥ (ਪੰਨਾ-134)

ਸਾਧ ਜਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੇ ਰਹਨਿ ਇਕੇਲੜੀਆਹ॥
ਤਿਨ ਦੁਖੁ ਨ ਕਬਹੂ ਉਤਰੈ ਸੇ ਜਮ ਕੈ ਵਸਿ ਪੜੀਆਹ॥ (ਪੰਨਾ-135)

ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਿਨਿ ਮਨਿ ਨ ਆਰਾਧਾ॥

ਚੋਰ ਕੀ ਨਿਆਈ ਜਮ ਪੁਰਿ ਬੁਧਾ॥ (ਪੰਨਾ-240)

ਜਮਪੁ ਰਿ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰੁ ਮਹਾ ਗੁ ਬਾਰੁ ਨਾ ਤਿਥੈ ਭੈਣ ਨ
ਭਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-584)

ਨਾਨਕ ਨਾਵਹੁ ਘੁਥਿਆ ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਸਭੁ ਜਾਇ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਸਭੁ ਹਿਰਿ ਲਇਆ ਮੁਠੀ ਦੂਜੇ ਭਾਇ॥
ਜਮ ਦਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਹਿ ਬਹੁਤੀ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-648)

ਪਾਖੰਡਿ ਕੀਨੈ ਜਮੁ ਨਹੀ ਛੋਡੈ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਤਿ ਗਵਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-910)

ਸਾਕਤ ਜਮ ਕੀ ਕਾਣਿ ਨ ਚੁਕੈ॥
ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਨ ਕਬਹੂ ਮੁਕੈ॥ (ਪੰਨਾ-1030)

ਮਨਮੁਖ ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵਿਗੁਤਾ॥
ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਭਉਕੈ ਜਿਸੁ ਕੁਤਾ॥
ਜਮਕਾਲੁ ਤਿਸੁ ਕਦੇ ਨ ਛੋਡੈ ਅੰਤਿ ਗਇਆ ਪਛੁਤਾਈ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1046)

ਮਨਮੁਖ ਫਿਰਹਿ ਸਦਾ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵਹਿ
ਜਮ ਕਾ ਜੇਵੜਾ ਗਲਿ ਫਾਹਾ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1053)

ਦਿਸੰਤਰੁ ਭਵੈ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਭਾਲੇ॥
ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਬਧਾ ਜਮਕਾਲੇ॥
ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ ਕਬਹੂ ਨ ਤੂਟੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ-1060)

ਹਉਮੈ ਕਰਦਿਆ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ॥
ਆਗੈ ਮੋਹੁ ਨ ਚੁਕੈ ਮਾਇਆ॥
ਅਗੈ ਜਮਕਾਲੁ ਲੇਖਾ ਲੇਵੈ ਜਿਉ ਤਿਲ ਘਾਣੀ ਪੀੜਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ-1063)

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਮਨਮੁਖ ਜਮ ਪੁਰਿ ਜਾਹਿ॥
ਅਉਖੇ ਹੋਵਹਿ ਚੋਟਾ ਖਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ-1129)

ਮਨ ਕਹਾ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮੁ॥
ਤਨੁ ਬਿਨਸੈ ਜਮ ਸਿਉ ਪਰੈ ਕਾਮੁ॥ (ਪੰਨਾ-1186)

ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਨਿਮਖ ਨ ਸਿਮਰਿਓ ਜਮਕੰ ਕਰ ਕਰਤ
ਖੁਆਰ॥ (ਪੰਨਾ-1223)

ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤੁ ਮੋਹੁ ਹੇਤੁ ਹੈ ਸਭੁ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਆ॥

ਜਮ ਦਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਹਿ ਭਰਮਹਿ ਭਰਮਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-1238)

ਕਬੀਰ ਜਮ ਕਾ ਠੇਂਗਾ ਬੁਰਾ ਹੈ ਓਹੁ ਨਹੀ ਸਹਿਆ ਜਾਇ॥
ਏਕ ਜੁ ਸਾਧੂ ਮੋਹਿ ਮਿਲਿਓ ਤਿਨ੍ਹ ਲੀਆ ਅੰਚਲਿ ਲਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-1368)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਬੜੇ ਸੌਖੇ ਅਤੇ ਸਰਲ ਸਾਧਨ ਦੱਸੇ ਹਨ —

1. ਸਿਮਰਨ — ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ‘ਸਿਮਰਨ’ ਦਾ ਉੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਸਾਧਨ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ —

ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖ ਡੇਰਾ ਢਹੈ॥
ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਜਮੁ ਕਿਛੁ ਨ ਕਹੈ॥ (ਪੰਨਾ-182)

ਜਮਕਾਲੁ ਤਿਨ ਕਉ ਲਗੈ ਨਾਹੀ ਜੋ ਇਕ ਮਨਿ ਧਿਆਵਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-248)

ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੂਖੁ ਜਮੁ ਨਸੈ॥ (ਪੰਨਾ-262)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪੰਤਿਆ ਕਛੁ ਨ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ॥
ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੇ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ॥ (ਪੰਨਾ-457)

ਨਾਨਕ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਕਰੇ
ਤਿਸੁ ਜਮਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-515)

ਰਵਿਦਾਸੁ ਜਪੈ ਰਾਮ ਨਾਮਾ॥ ਮੋਹਿ ਜਮ ਸਿਉ ਨਾਹੀ ਕਾਮਾ॥ (ਪੰਨਾ-659)

ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪੁਨਾ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ਜਾਮ॥ (ਪੰਨਾ-682)

ਹਰਿ ਆਰਾਧੇ ਜਮ ਪੰਥੁ ਸਾਧੇ ਦੂਖੁ ਨ ਵਿਆਪੈ ਕੋਈ॥ (ਪੰਨਾ-780)

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਪਹਿ ਜਨ ਨਾਮ॥
ਤਾ ਕੇ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ਜਾਮ॥ (ਪੰਨਾ-806)

ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਜਮੁ ਕਛੁ ਨ ਕਹੈ॥ (ਪੰਨਾ-889)

ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਜਮੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-1142)

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ ਪਰੈ ਨ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ॥ (ਪੰਨਾ-1426)

2. ‘ਸੰਗਤ’- ‘ਸਾਧ ਸੰਗਤ’ ਅਥਵਾ ‘ਸਤ ਸੰਗਤ’ ਭੀ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕ ਸੌਖਾ ਸਾਧਨ ਹੈ —

ਸੰਤਾ ਸੰਗਤਿ ਪਾਈਐ॥ ਜਿਤੁ ਜਮ ਕੈ ਪੰਥਿ ਨ ਜਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ-132)

ਭੇਟਤ ਸਾਧੂ ਸੰਗ ਜਮ ਪੁਰਿ ਨਹ ਜਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ-456)

ਅਨਾਥਾ ਨਾਥ ਭਗਤ ਭੈ ਮੇਟਨ॥

ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਮਦੂਤ ਨ ਭੇਟਨ॥ (ਪੰਨਾ-760)

ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਜਮੁ ਕਿਛੁ ਨ ਕਹੈ॥ (ਪੰਨਾ-1146)

3. 'ਕੀਰਤਨ' ਅਥਵਾ ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਭੀ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ —

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕੀਰਤਨ ਫਲੁ ਪਾਇਆ॥

ਜਮ ਕਾ ਮਾਰਗੁ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਆਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-197)

ਜੋ ਤੁਧੁ ਸਚੁ ਸਲਾਹਦੇ ਤਿਨ ਜਮ ਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-302)

ਉਚਰਤ ਗੁਨ ਗੋਪਾਲ ਜਸੁ ਦੂਰ ਤੇ ਜਮੁ ਭਾਗੈ॥ (ਪੰਨਾ-817)

ਜਮ ਦੂਤੁ ਤਿਸੁ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ॥

ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-1079)

ਨਾਨਕ ਜਨ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਈ ਛੂਟਿ ਗਇਓ ਜਮ ਕਾ ਸਭ ਸੋਰ॥
(ਪੰ.-1265)

ਜਿਹਬਾ ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਹੁ ਕਰਨ ਸੁਨਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਪਰਹਿ ਨ ਜਮ ਕੈ ਧਾਮ॥ (ਪੰਨਾ-1427)

4. 'ਸੇਵਾ' — ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਉੱਤਮ ਸਾਧਨ ਹੈ

ਪ੍ਰਭ ਸੇਵਾ ਜਮੁ ਲਗੈ ਨ ਨੇਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-197)

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਟਹਲ ਹਰਿ ਲਾਇਓ ਤਉ ਜਮਿ ਛੋਡੀ ਮੋਰੀ ਲਾਗਿ॥ (ਪੰ.-701)

ਜਿਨ੍ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿਆ ਤਾਣੁ ਨਿਤਾਣੇ ਤਿਸੁ॥

ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਸਦਾ ਮਨਿ ਵਸੈ ਜਮੁ ਜੋਹਿ ਨ ਸਕੈ ਤਿਸੁ॥ (ਪੰਨਾ-854)

ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਗੁਰੁ ਸੇਵਾ ਹੋਈ॥ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਤਾ ਸੇਵੇ ਕੋਈ॥

ਜਮ ਕਾਲੁ ਤਿਸੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ ਮਹਲਿ ਸਚੈ ਸੁਖੁ ਪਾਇਦਾ॥ (ਪੰਨਾ-1063)

ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਜਨ ਸਾਚੇ ਕਾਟੇ ਜਮ ਕਾ ਫਾਹਾ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1053)

ਏਸੇ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਅਥਵਾ ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ ਨੇੜੇ 'ਜਮ' ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ,

ਗੁਰ ਫਰਮਾਨ ਹੈ —

ਭਗਤਾ ਨੋ ਜਮੁ ਜੋਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਕਾਲੁ ਨ ਨੇੜੈ ਜਾਈ॥ (ਪੰਨਾ-637)

ਪ੍ਰਭੁ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਤਾ ਕੈਸੀ ਭੀੜ॥

ਹਰਿ ਸੇਵਕ ਨਾਹੀ ਜਮ ਪੀੜ॥ (ਪੰਨਾ-802)

ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਉ ਜਮੁ ਜੋਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਰਤੀ ਅੰਚ ਦੂਖ ਨ ਲਾਈ॥

(ਪੰਨਾ-1155)

ਜਿਥੇ ‘ਹਨੇਰ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ— ਉੱਥੇ ਹੀ ਮੱਛਰ, ਠੂੰਹੇ, ਸੱਪ ਆਦਿ ਦੁਖਦਾਈ ਜੀਅ-ਜੰਤ ਉਪਜਦੇ ਤੇ ਪਲਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ‘ਹਨੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ’ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ‘ਡੰਗ’ ਸਹਾਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਅਸੀਂ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ‘ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ’ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਮਾਇਕੀ ਹਨੇਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਯਾਨੀ ‘ਰੱਬ ਦੀ ਭੁੱਲ’ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ‘ਹਨੇਰ ਰੂਪੀ’ ਮਾਇਕੀ ‘ਜਮਾਂ’ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੇਠ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਜਮਾਂ ਦੇ ਚੀਰੇ’ ਜਾਂ ‘ਲੇਖੇ’ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਸਾਡੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਜਮਾਂ ਦੇ ਠੋਂਗੇ, ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਅਤੇ ਮਰ ਕੇ ਭੀ, ਸਹਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਭੁ ਕੋ ਜਮ ਕੇ ਚੀਰੇ ਵਿਚਿ ਹੈ ਜੇਤਾ ਸਭੁ ਆਕਾਰੁ॥

ਹੁਕਮੀ ਹੀ ਜਮੁ ਲਗਦਾ ਸੋ ਉਬਰੈ ਜਿਸੁ ਬਖਸੈ ਕਰਤਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-851)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਪਰੇਤੁ ਹੈ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਅਹੰਕਾਰਾ॥

ਏਹ ਜਮ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਏਨ੍ਹਾ ਉਪਰਿ ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਕਰਾਰਾ॥

ਮਨਮੁਖ ਜਮ ਮਰਿਗ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿਨ੍ਹ ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਪਿਆਰਾ॥

ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਨਿ ਕੋ ਸੁਣੈ ਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ-513)

ਸਾਡੀ ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਅਧੋਗਤੀ ਤੇ ਦੁੱਖ ਕੇ, ਸਾਨੂੰ —

1. ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ‘ਗੁਲਾਮੀ’ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ,

2. ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਂ ਦੀ ‘ਫਾਂਸੀ’ ਸਾਡੇ ਗਲੋਂ ਲਾਹੁਣ ਲਈ,

3. ਮਾਇਕੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ‘ਡੰਡ’ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ,

ਬੜੇ ਸੌਖੇ ਅਤੇ ਤਾਕੀਦੀ ‘ਉਪਦੇਸ’ ਇਉਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ —

ਸੇ ਮੁਕਤੁ ਸੇ ਮੁਕਤੁ ਭਏ ਜਿਨ ਹਰਿ ਧਿਆਇਆ ਜੀ

ਤਿਨ ਤੂਟੀ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ॥	(ਪੰਨਾ-11)
ਏਕ ਉਪਰਿ ਜਿਸੁ ਜਨ ਕੀ ਆਸਾ॥	
ਤਿਸ ਕੀ ਕਟੀਐ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸਾ॥	(ਪੰਨਾ-281)
ਕੋਟਿ ਅਪ੍ਰਾਧ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਟੈ॥	
ਸੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਜਮ ਤੇ ਛੁਟੈ॥	(ਪੰਨਾ-296)
ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਮਨੁ ਲਾਗਾ॥ ਜਮੁ ਲਜਾਇ ਕਰਿ ਭਾਗਾ॥	(ਪੰਨਾ-626)
ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਉ ਤਿਨ ਜਮੁ ਛਡਿ ਗਇਆ॥	(ਪੰਨਾ-645)
ਸਾਧਸੰਗਿ ਭਜੀਐ ਗੋਪਾਲੁ॥ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਤੂਟੈ ਜਮ ਜਾਲੁ॥	(ਪੰਨਾ-807)
ਸੁਣਿ ਕੈ ਜਮ ਕੇ ਦੂਤ ਨਾਇ ਤੇਰੈ ਛਡਿ ਜਾਹਿ॥	(ਪੰਨਾ-962)
ਨਾਮੁ ਸੁਣਤ ਜਮੁ ਦੂਰਹੁ ਭਾਰੈ॥	(ਪੰਨਾ-1150)
ਇਹ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਵਸ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ 'ਮੰਦੇ ਮਾਰਗ' ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ	